

Вечерова Є. М.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
Національного університету «Одеська юридична академія»

«НАУКОВИЙ СУПРОВІД» КРИМІНАЛЬНОЇ ЗАКОНОТВОРЧОСТІ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ

Анотація. У статті на прикладі аналізу кількісних і якісних показників докторських дисертаційних досліджень, захищених в Україні у 2001–2015 рр. за спеціальністю 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право», їх зіставлення із кримінальною законотворчістю охарактеризовано окремі проблемні аспекти сучасного стану й перспективи подальшого розвитку кримінального права як напряму наукових шукань.

Ключові слова: наука кримінального права, кримінальна законотворчість, правозастосовна практика, докторські дисертації з кримінального права, кандидатські дисертації з кримінального права.

Постановка проблеми. Станом на 01 липня 2014 р. до Кримінального кодексу України 2001 р. (далі – КК України) уже понад 125 разів вносилися зміни. При цьому не раз вони були внесені до понад 100 статей, із яких двічі були зазнали змін понад 60 статей, тричі – понад 30, а окремі статті змінилися 4 й більше разів. За 14 років прийнято понад 50 нових статей, причому кожна п'ята з них на сьогодні вже виключена із КК України, а багато інших нових статей зазнали змін; водночас виключено із КК 27 статей (і це при тому, що в наведеній статистиці відсутня інформація за період із другої половини 2014 р. по перше півріччя 2015 р., на який, як відомо, також припадає безпрецедентна кількість усіляких змін і доповнень до КК України) [1, с. 63].

Подібний стан речей у сфері кримінальної нормотворчості О.І. Коробєєв влучно іменує «гіперінфляція» [2, с. 115–120]. На думку вченого, «... інфляційні процеси у сфері кримінальної нормотворчості вже привели нас до тієї межі, за якою знаходиться повна деструкція кримінального права. Триваюча гіперінфляція кримінального закону знецінить його до того, що рано чи пізно цей закон доведеться девальвувати, тобто розробляти і приймати абсолютно новий КК... І це очевидно» [2, с. 115–120].

І рік тут не стільки в інтенсивності процесів криміналізації. Адже розвиток суспільства, збільшення кількості міжособистісних контактів, взаємодія людини із природним середовищем, технікою тощо. неминує супроводжуватися збільшенням нормативних правил і, як наслідок, необхідністю встановлення відповідальності за їхні порушення [3, с. 115–120].

Як видається, проблема вбачається в тому, що така «швидка» криміналізація дуже часто позбавлена належного наукового обґрунтування, через що має безсистемний характер [4, с. 14–19].

Ситуація ускладнюється ще й тим, що наука кримінального права, яка повинна «працювати» на законодавця та правозастосувача, сама перебуває сьогодні в незадовільному стані.

Наприклад, на думку В.О. Навроцького, наука і практика розвиваються як самостійні взаємозумовлені напрями юриспруденції. Це виявляється в тому, що, по-перше, при виборі тем дослідження потреби й запити практики часто ігноруються;

по-друге, у ході дослідження науковці навіть не намагаються вирішити практичні проблеми [5, с. 282–284].

У подібному ключі висловлюється й М.В. Галабала, який серед факторів, що зумовлюють кризу національної кримінально-правової науки, називає «... панування дрібних тем, коментарство, відрив від потреб законотворчості й правозастосовної практики, плагіат» [6, с. 9].

Щоб верифікувати на істинність ці висловлювання, існує потреба розібратися в справжньому стані розвитку сучасного українського кримінального права як напряму наукових шукань.

Беручи до уваги вищезазначене, далі на прикладі аналізу всього масиву докторських дисертаційних досліджень із кримінального права, захищених в Україні за період з 2001 р. по липень 2015 р. (тобто за період чинності КК України 2001 р.), спробуємо критично оцінити такі аспекти.

По-перше, якими є їхні кількісні та якісні показники?

По-друге, якою мірою наявні наукові розвідки корелюють із кримінальною законотворчістю?

По-третє, що собою являють основні вектори їх подальшого розвитку?

Виклад основного матеріалу дослідження. У 60-ті рр. минулого століття професор М.Д. Шаргородський висловив абсолютно справедливу думку: «Юридична наука починається там, де вона каже законодавцю «ні».

Незважаючи на те, що з тих пір минуло понад півстоліття, цей принцип ні скільки не втратив своєї актуальності.

І, дійсно, немає нічого практичнішого, ніж добра теорія. Адже покликання науки забезпечити потреби практики, вирішити наявні там проблеми, удосконалити практичну діяльність [7, с. 86].

«... Без належного теоретичного обґрунтування законодавство не спроможне виконати свою громадську роль, поставлені перед ним завдання» [6, с. 31–32]. Інакше кажучи, наука сприяє формуванню ефективного закону [6, с. 31–32].

На думку Ю.В. Бауліна, «... кримінально-правова наука України відіграє важливу роль у правовому забезпеченні діяльності держави з охорони прав та інтересів громадян, інтересів суспільства й держави» [8, с. 77].

А.Е. Жалінський із цього приводу також резонно зазначає, що «... чинне кримінальне законодавство потребує принципових змін, але вони повинні бути фундаментально підготовлені та базуватися на узгоджених підходах і оцінках. Саме тому розвиток кримінально-правової теорії є парадоксальним чином практичним, прикладним завданням» [9, с. 113].

Варто відзначити, що фундаментальних наукознавчих досліджень у галузі кримінального права, які б аналізували стан сучасної кримінально-правової науки, її зв'язок із кримінальною законотворчістю та правозастосовною практикою, а також прогнозували напрями її подальшого розвитку, обмаль.

Якщо більш точно, то, по суті, вони на сьогодні обмежуються лише двома роботами, виконаними під керівництвом професора В.О. Навроцького: Хилюк С.В. Розвиток науки кримінального права України після відновлення її державної незалежності (питання особливої частини) : рукопис. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / С.В. Хилюк ; Львівський національний університет ім. Івана Франка. –

Львів, 2007. – 304 с.; Галабала М.В. Кримінально-правова наука незалежної України. Проблеми загальної частини : [монографія] / М.В. Галабала. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 240 с.

Так, у монографічному дослідженні М.В. Галабали зроблено висновок про те, що в науці кримінального права водночас прослідковується дві суперечливі тенденції: 1) криза науки кримінального права; 2) зростання кількості публікацій із кримінального права [6, с. 9].

За підрахунками цього автора, із 1991 р. по 2012 р. у світ вийшло понад 10 тис. публікацій із кримінального права. Невпинно зростає й кількість дисертацій із відповідної спеціальності, збільшується кількість наукових форумів, симпозіумів, круглих столів, конференцій тощо із кримінально-правової проблемки [6, с. 9].

С.В. Хилюк, у свою чергу, наводить цікаву статистику щодо дисертаційних досліджень.

За її відомостями, із 1991 р. по 2006 р. в Україні було захищено 234 дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата та доктора юридичних наук, у яких досліджувалися проблеми кримінального права [7, с. 4].

Поряд із кількісними «досягненнями», виявами кризовості в науковому середовищі С.В. Хилюк справедливо вважає такі фактори, як відсутність сучасної парадигми кримінально-правової науки, втрата її філософського підґрунтя, поверховість і безсистемність наукових досліджень, панування в них юридичного позитивізму, методологічна невизначеність кримінально-правової науки, неналежне врахування потреб та інтересів правозастосовної практики [7, с. 195–198].

Має місце і зворотній процес. Наприклад, попри всі намагання теоретиків пропагувати пріоритетність захисту прав і свобод людини та громадянина як найвищої соціальної цінності, кримінальне законодавство в цій частині вирізняється неспослідовністю й суперечностями.

У ст. 1 КК України, яка має програмний характер, декларується, що першочерговим завданням кримінального законодавства є правове забезпечення охорони прав і свобод людини та громадянина. Водночас послідовність розміщення розділів Особливої частини КК України (мова йде про розділ I і розділ II Особливої частини КК України), а також аналіз санкцій багатьох статей Особливої частини КК України свідчить про те, що державні інтереси й майнові блага мають більшу вагу, ніж немайнові цінності.

Так, Ю.В. Філей на підставі вивчення видів та обсягів покарання в санкціях за злочини проти життя та здоров'я особи й за злочини проти власності доходить висновків про те, що «... в кримінальному законі такий об'єкт кримінально-правової охорони, як життя людини, практично прирівнюється до такого об'єкта, як право власності» [10, с. 6]. Інакше кажучи, має місце законодавча надмірність кримінальних покарань за злочини проти власності, серед яких позбавлення волі становить 84% від загальної кількості санкцій розділу VI Особливої частини КК [11, с. 103].

Щоб провести певні паралелі із ситуацією сьогодення та відслідкувати динаміку розвитку наукових шукань в Україні, ми вирішили здійснити власний моніторинг.

У реферативній базі даних Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського нами було нараховано близько 30 авторефератів докторських дисертацій і понад 350 авторефератів кандидатських дисертацій із кримінального права, захищених в Україні за період з 2001 р. по липень 2015 р. (звісно, ми розуміємо, що ця цифра не претендує на «стовідсоткову істинність», оскільки не всі наявні дисертаційні дослідження можуть бути відображені в реєстрі).

Водночас отримані наукометричні показники дають змогу стверджувати таке.

Має місце суттєвий розрив між кількістю виконаних за цей період кандидатських і докторських дисертацій (майже у 12 разів).

Із 2001 р. по 2008 р. було захищено всього 12 докторських дисертацій із кримінального права [8, с. 77], тоді як із 2009 р. до липень 2015 р. їх кількість сягнула вже 18 робіт. Тобто, з кількісного погляду за останні 7 років спостерігається їх приріст на 50%.

Якщо ж характеризувати якісні параметри докторських дисертаційних досліджень, виконаних у 2001–2015 рр., то можна відмітити таке.

Більш новаторською та фундаментальною поступово стає їх тематика.

Із 2001 р. по 2008 р. у дослідженнях цього рівня превалювала проблематика окремо взятих питань Особливої частини КК України (наприклад, Гуторова Н.О. Проблеми кримінально-правової охорони державних фінансів України : автореф. дис. на ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Н.О. Гуторова. – Х., 2002. – 38 с.; Дудоров О.О. Проблеми кримінально-правової охорони системи оподаткування України : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О.О. Дудоров. – К., 2007. – 34 с.; Лихова С.Я. Злочини проти громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина за Кримінальним кодексом України (теоретико-правове дослідження) : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / С.Я. Лихова. – К., 2006. – 39 с.; Матвійчук В.К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища: проблеми законодавства, теорії та практики : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В.К. Матвійчук. – К., 2008. – 32 с.; Мельник М.І. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми протидії корупції : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В.К. Матвійчук. – К., 2002. – 31 с.; Мисливий В.А. Злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В.А. Мисливий. – К., 2003. – 33 с.; Осадчий В.І. Проблеми кримінально-правового захисту правоохоронної діяльності : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В.І. Осадчий. – К., 2004. – 36 с.; Фесенко Є.В. Злочини проти здоров'я населення та системи заходів з його охорони : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Криміналь-

не право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / С.В. Фесенко. – К., 2004. – 33 с.).

Трохи рідше у фокус уваги дослідників у цей період потрапляли окремі проблемні аспекти Загальної частини КК України (наприклад, Меркулова В.О. Жінка як суб'єкт кримінальної відповідальності : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В.О. Меркулова. – К., 2003. – 33 с.; Ярмаш Н.М. Теоретичні проблеми причинно-наслідкового зв'язку в кримінальному праві (філософсько-правовий аналіз) : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Н.М. Ярмаш. – Х., 2003. – 40 с.).

Із 2009 р. докторські дисертаційні дослідження, які виконуються за спеціальністю 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» і стосуються кримінально-правової проблематики, починають мати більш комплексний характер. У них, на відміну від кандидатських дисертацій, відчутнішим стає відхід від позитивізму (коли аналізується лише текст закону) та відображаються ідеї щодо антропологічної спрямованості кримінально-правових сенсів і деформалізації кримінального права (наприклад, Козаченко О.В. Кримінально-правові заходи в Україні: культурно-антропологічна концепція : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О.В. Козаченко. – О., 2012. – 38 с.; Наден О.В. Теоретичні основи кримінально-правового регулювання суспільних відносин в Україні : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О.В. Наден. – Х., 2013. – 36 с.; Орловська Н.А. Санкції кримінально-правових норм: засади та принципи формування : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Н.А. Орловська. – О., 2012. – 40 с.; Сердюк П.П. Теорія кримінальної відповідальності в сучасному кримінальному праві : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / П.П. Сердюк. – Запоріжжя, 2013. – 40 с.; Хряпінський П.В. Заохочувальні норми у кримінальному законодавстві України: теоретичні, законотворчі та правозастосовні проблеми : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / П.В. Хряпінський. – Х., 2009. – 39 с.; Яценко А.М. Заходи кримінально-правового характеру: теорія та практика застосування : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / А.М. Яценко. – Х., 2014. – 36 с. тощо).

Щодо недоліків наявних докторських дисертаційних досліджень, то, на нашу думку, до них можна зарахувати те, що в них, урахувавши сучасні процеси глобалізації, недостатньо уваги приділено впливу міжнародного публічного права на національний кримінальний закон і компаративним кримінально-правовим дослідженням (як виняток можна назвати поодинокі дисертаційні роботи таких авторів: Житний О.О. Кримінальне право України у міжнародно-правовому вимірі : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О.О. Житний. – Х., 2013. – 36 с.; Савченко А.В. Порівняльний аналіз кримінального законодавства України та федерального кримінального законодавства Сполучених Штатів Америки : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Криміналь-

не право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / А.В. Савченко. – К., 2007. – 36 с.; Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / М.І. Хавронюк. – К., 2007. – 36 с.).

Крім того, обираючи тему докторських дисертаційних досліджень, далеко не всі автори виходять із потреб і запитів кримінальної законотворчості й правозастосовної практики.

Висновки. Усе вищевикладене дає змогу підсумувати таке.

Наука кримінального права, яка повинна «працювати» на законодавця та правозастосувача, сама перебуває сьогодні в незадовільному стані.

На фоні постійного збільшення кількості наукових публікацій із кримінального права спостерігається відсутність сучасної парадигми кримінально-правової науки, втрата її філософського підґрунтя, поверховість і безсистемність наукових шувань, панування в них юридичного позитивізму, методологічна невизначеність.

Вітчизняний законодавець часто нівелює напрацювання теоретиків щодо пріоритетності захисту прав і свобод людини та громадянина й ставить на перший план державні інтереси та майнові блага.

Має місце суттєвий розрив між кількістю виконаних із 2001 р. по липень 2015 р. кандидатських і докторських дисертацій із кримінально-правової проблематики (майже у 12 разів).

Незважаючи на суттєві недоліки в науковому середовищі, із 2009 р. докторські дисертаційні дослідження починають мати більш комплексний характер, у них відчутнішим стає відхід від позитивізму та відображаються ідеї щодо антропологічної спрямованості кримінально-правових сенсів і деформалізації кримінального права.

Водночас у цих наукових розвідках недостатньо уваги приділено впливу міжнародного публічного права на національний кримінальний закон, компаративним кримінально-правовим дослідженням, при обранні тем дисертацій не повною мірою враховано потреби й запити кримінальної законотворчості і правозастосовної практики.

Література:

1. Дудоров О.О. Кримінальне право : [навчальний посібник] / О.О. Дудоров, М.І. Хавронюк ; за заг. ред. М.І. Хавронюка. – К. : Ваіте, 2014. – 944 с.
2. Коробеев А.И. Уголовно-правовая политика современной России в сфере законотворчества: от стагнации к гиперинфляции / А.И. Коробеев // Правовая политика и правовая жизнь. – 2013. – № 2. – С. 115–120.
3. Бабаев М. «Мертвые» нормы в уголовном кодексе: проблемы и решения / М. Бабаев, Ю. Пудовочкин // Уголовное право. – 2010. – № 6. – С. 4–10.
4. Вечерова С.М. Функции и принципы как категории, що опосередковують динаміку та статичку кримінального закону / С.М. Вечерова // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Вип. 1. – Т. 3. – С. 14–19.
5. Навроцкий В.А. Теория уголовного права и правоприменительная практика : проблемы соотношения // В.А. Навроцкий // Уголовное право: стратегия развития в XXI в. : материалы второй Международной научно-практической конференции. – М. : Проспект, 2005. – С. 282–284.
6. Галабала М.В. Кримінально-правова наука незалежної України. Проблеми загальної частини : [монографія] / М.В. Галабала. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 240 с.
7. Хилюк С.В. Развитие науки кримінального права України після відновлення її державної незалежності (питання особливої частини) :

- дис. ... канд. юрид наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / С.В. Хилюк ; Львівський національний університет ім. Івана Франка. – Львів, 2007. – 304 с.
8. Баулін Ю.В. Огляд авторефератів докторських дисертацій з кримінального права, захищених в Україні в період з 2001 по 2008 роки / Ю.В. Баулін // Альманах кримінального права : збірник статей. – 2009. – Вип. 1. – С. 77–107.
  9. Жалинский А.Э. Уголовное право в ожидании перемен: теоретико-инструментальный анализ / А.Э. Жалинский. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Проспект, 2009. – 400 с.
  10. Філей Ю.В. Кримінально-правові санкції та їх застосування за злочини проти власності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Ю.В. Філей. – Львів, 2006. – 19 с.
  11. Філей Ю.В. Застосування покарання у вигляді позбавлення волі в санкціях за злочини проти власності / Ю.В. Філей // Право і безпека. – 2005. – № 4-1. – С. 102–106.

Вечерова Е. Н. «Научное сопровождение» уголовного законодательства: современное состояние и перспективы дальнейшего развития

Аннотация. В статье на примере анализа количественных и качественных показателей докторских диссертационных исследований, защищенных в Украине в 2001–2015 гг. по специальности 12.00.08 «Уголовное право и кримино-

логия; уголовно-исполнительное право», их сопоставления с уголовным законодательством охарактеризованы отдельные проблемные аспекты современного состояния и перспективы дальнейшего развития уголовного права как направления научных изысканий.

Ключевые слова: наука уголовного права, уголовное законодательство, правоприменительная практика, докторские диссертации по уголовному праву, кандидатские диссертации по уголовному праву.

Vecherova E. “Scientific accompaniment” of criminal lawmaking: current state and the prospects of further development

Summary. The article characterizes certain problematic aspects of current state and the prospects of further development of criminal law as a line of research by the example of quantitative and qualitative measures of doctoral dissertations defended in Ukraine in 2001–2015 in specialty 12.00.08 “Criminal law and criminology; criminal executive law” and their comparison with criminal law-making.

Key words: science of criminal law, criminal lawmaking, law enforcement practice, doctoral dissertations on criminal law, Candidate’s dissertations on criminal law.